

SZÁSZ LÁSZLÓ

Az erkölcsstanok kudarca

1. rész

S eladtalak, én fejedelmem,
Mert az Élet az én szerelmem,
Mert én is álmodok nagyot:
KÖLTŐ vagyok.

Galád vagyok? Galád az Élet,
Bűve miért nincs az Igének?
Vággyal, kínnal mért gyötör
Pénzes gyönyör?

(Ady Endre: *Júdás és Jézus*)

Székelly János kihívóan „afféle pogány” gondolkodónak nevezte önmagát, mégis aligha van „materialista” szemléletű 20. századi alkotónk, aki többet és nagyobb bölcséleti apparátussal foglalkozott volna a *Biblia* szelleméből kiáramló egzisztenciális, úgymond, végső kérdésekkel.

Az alábbi gondolatmenet most egyáltalán nem róla, a költőről-drámaíróról szól, ám lassan feladásba merülő művei indító lendületet adhatnak az emberiség egyik legnagyobb botrányának, a jézusi nagytörténet naponta megújuló dilemmájának mindig aktualizáló, a gyarló hétköznapi ember kételyeit firtató megértéséhez. Jelesül arra a darabjára gondolok, amelyet még az általános mellőzöttségét tekintve is legkevésbé idéznek, a *Profán passióra*, s amelyet 1954-ben, alig huszonöt évesen, „a proletkult mocsarának legbűzödtebb virágzása idején” írt... (A korszak ellentmondásos viszonyairól annyi személyes emlékem van, hogy ebben az esztendőben, negyedik életévemben több hónapig feküdtem kórházban élet-halál mezsgyéjén, a különlegesen ritka és drága gyógyszereket abban a nagy szegénységben a szüleim nem tudták volna megvásárolni vagy megszerezni. Az életem – a sorsom – egyszerűen az orvosok tudásán s főként erkölcsi hozzáállásán múlt. Egy jelentéktelen proligyerek megmentéséért vállalták sorozatosan az éjszakai ügyeletet, a többletmunkát különjuttatás, a gyakorlatilag ismeretlen hálapénz híján is. Magyarán: úgy viselkedtek, ahogyan az őskommunizmus marxi egyenlőségelve, ahogyan az őskereszténység jézusi szeretetparancsa belülről vezérelte az eszmében hívó, a Magyar Autonóm Tartományban még lelkesedő emberek egy csoportját. A szocializmus „konszolidációja”, erősödése/durvulása nyomán aztán ugyanezek a keresztény-kommunista elkötelezettek fokozatosan anyagiasabb, kapitalista attitűdöt öltöttek fel.) Műfaját tekintve színmű, pontosabban passió, de dramaturgiailag nem sikerültek a jellemrajzok, a feszültség gócpontjai nem szervülnek a történet ívébe; nem lehet véletlen, hogy ez után a – minden értelemben drámai – próbálkozás után a szerző jó húsz évig alig merészel a színpadi formával kísérletezni. Hiszen a lét egy ehhez hasonló parabolájának megteremtéséhez legalábbis madáchi életkörülmények (anyagi és szellemi függetlenség), inspiráló társadalmi közeg és élettapasztalat szükséges, csupa olyan feltétel, amelyre 1954-ben egy romániai magyar, párton kívüli, a hatalomnak egyáltalán nem, de a szellem szabadsága iránt mélységesen elkötelezett ifjú filozofusnak még reménye sem lehetett. Megvalósít viszont valamit, egy akkoriban különleges gondolati teljesítményt, ami később majd valamennyi történelmi (avagy egzisztenciálfilozófiai?) drámájára jellemző

lesz: Székely János a *Profán passió*ban oly módon reflektál a keresztény történelem első nagy tragikus eseményére (Jézus szenvedéstörténetére, halálára és feltámadására, de még inkább az általa teremtett új kollektivitás megkövetelte, szolgálattevő feladatokra és szerepkörökre), hogy azzal egy időben a maga jelenkorának, az ötvenes éveknek — a kereszténység hajnalához mérhető — kihívását is modellálja: miként ismétlődnek kétezer éve kisebbségi közösségekben, nemzeti vagy vallási, avagy egyszerre mindkétféle elnyomatásban egy zárt, egymás kölcsönös elfogadására utalt közösség kereteiben a lehetséges viselkedésminták.

A mű önértelmező alcíme: *Jézus Krisztus elárultatása és elfogatása – egy Tamás apostolnak tulajdonítható fiktív evangélium nyomán*. Ami tehát egyszerre provokálhatta a totális hatalomra törő marxista-ateista ideológusokat és az ellenséges környezetben hitelvi kérdésekkel küszködő teológusokat. A mélyen alulképzett (új) pártfunkcionáriusokat a pusztán bibliai téma is kellőképpen ingerelhette (minthogy témája nem eleve a vallás és a *Biblia* napirenden lévő nevelésessé tétele, elutasítása), a teológusokat meg az, hogy íme, újfajta támadás éri a csaknem két évezred alatt kanonizált dogmarendszert: az elvetett, szándékosan elfelejtett apokrifok felől érkezik egy másfajta, se nem marxista, se nem ateista, még csak nem is hamisítatlanul gnosztikus értelmezés.

Tamás evangéliuma akkoriban már – hallomásból legalább – ismert lehetett egy igen szűk körben, Székely János felfogásának azonban ehhez sincs köze. Ma már ugyanis tudható, hogy ez a negyvenes években felfedezett szöveg szinte kizárólag Jézus bölcsességeit és tanításait tartalmazza, és legfeljebb abban különbözik a kanonizált evangéliumoktól, hogy egyetlen csokorba gyűjti és néhány – korábban ismeretlen – mondással gazdagítja azok sorát. A drámaszerző provokációja abban rejlik, hogy a közismerten kiemelt szerepet játszó tanítványok, Péter, Tamás és Júdás közül az utóbbit ruhazza fel megkülönböztetett történelmi jelentőséggel. Abból a vitathatatlan bibliai alaptételből von le messzemenő (mondhatni, a kereszténység kétezer éves üzenetét emberibb mintázatok felé hajlító) következtetéseket, miszerint Jézus minden cselekedete, az *Újszövetség* minden eseménye valamely ótestamentumi prófécia beteljesülése. A hagyománynak megfelelően Péterre bízta a majdani hatalmi formák megalapozását: „Reá építem az én egyházamat, mint erős kősziklára. Engem pedig tagadjatok meg Jeruzsálemben. Szóval és tettel mostantól mind ellenem forduljatok, nehogy egyet is elveszejtsenek közületek, mert egy-egy téglá hull ki veletek az én templomomból.” Mindez csaknem híven követi bármely konvencionális katekézis gondolatmenetét; hanem Júdás szerepét tekintve váratlanul megfordul a teljes keresztény történelem ismert folyamata, és megkérdőjelezhetővé válik a Júdás cselekedetével példázott, kétezer éves erkölcsi fogalomtár, az áruló és a bűnbak rögzített, kanonizált és leegyszerűsített alakja. „Mennyi erő és tehetség! Milyen törhetetlen hit és akarat! Kirostálta őt a sors, és áldozattá tette, pedig én szívemből szerettem... Meg kell hoznia néha az embernek azt az áldozatot, hogy elfogadja mások áldozatát... Fontosabb a fánál a gyümölcs; fontosabb az embernél a műve.” Vagyis az akkori fiatal író szerint minden, ami Jézussal és tanítványaival történik, egyetlen, következetes demiurgoszi elv alapján esett meg: „Hogy a próféciaik beteljesedjenek.”

És ez a felfogás már szembemegy nemcsak a kanonizált bibliai értelmezésekkel, de az onnan átszármaztatott, valláson túli szokásjoggal is: Júdás (akivel kétezer éve a legnagyobb bűnt – az Emberfiának és a legmagasztosabb eszmének elárulását – példázzák) ebben a helyzetben Jézus leg-hívebb és legönfeláldozóbb tanítványává válik. Ily módon az első számú kiválasztott, Péter (az egyenlők között és Júdás mögött) mindössze a második leegyenlőbb tanítvány pozíciójába hátrál, és ez végzetes megrázkódtatást okoz rögzített értelmezésekhez szokott tudatunknak.

(MINDEN MEG VAN ÍRVA?)

Pedig a *Biblia* szövege ad támpontokat egy ilyen felfogás számára is; csak hát a folyamatosan erősödő keresztény egyháznak valami okból már a kezdet kezdetén az állt érdekében, hogy Péter szerepét szilárdítsa, mondhatni véglegessé formálja, Júdásét viszont örök bűnbakként állítsa példaként az emberiségnek. Mindenféle kormányzás számára a legkézenfekvőbb egyszerűsített allegóriákkal, lebutított ellentétekkel szemléltetni az igazság és hamisság, törvény és törvénytelenység népszerű fogalmait. Székely János egy olyan tényre figyel fel, és állítja azt a sztoikusán értelmezett események középpontjába, amely valóban végigkíséri a Jézussal kapcsolatos történeteket, a bibliai

exegéták azonban csak a legkényszerítőbb helyzetekben hivatkoznak rá, miszerint: Jézus sorsa azért messiási, mert minden *meg van írva* a próféciákban, az Emberfiának az a feladata, *küldetése*, hogy beteljesítse a ráruházott szerepet, nincs kibúvó, s nemcsak a Messiás, de azok számára sem, akik önként sorsközösséget vállaltak vele. Hogy ez nem világias bölcsekedés, hanem magából a *Biblia* szellemiségéből elvonatkoztatott eszkatológiai, végső igazság, mi sem bizonyítja jobban, mint maga legdörgelemesebb hitújítónk, Kálvin. Ez a mi legnagyobb reformátorunk, aki elszánt ellensége volt a Péter által alapított és a megszilárdult kereszténység által félreértelmezett pápai mindenhatóságnak, gyakorlatilag egész életét a predestináció-tan kidolgozásának áldozta, de végső formájában, több száz oldalas fejtegetés után is csupán ennyire futja Möbius-szalagszerű eszmeifuttatása konklúziójaként: „...amikor Krisztus kijelenti, hogy tudja, kiket választott, akkor az emberiség egy különleges fajtájára (*speciem aliquam*) mutat, *melyet nem erényeinek minősége, hanem mennyei rendelés különböztet meg*. Ebből arra következtethetünk, hogy *senki sem tűnik ki a saját erejéből vagy szorgalmából*, mivel Krisztus önmagát teszi meg az elválasztás szerzőjének... Az egésznek a lényege tehát az, hogy *Isten a maga ingyenes örökbefogadása által teszi fiaivá azokat, akiket akar*. A belső oka ennek önmagában van, mert Ő elégedett a maga jótetszésével.” Ami annyit jelent, hogy a gyarló ember ne zúgolódjék, bármilyen igazságtalanság éri, hiszen Isten eleve eldöntötte a sorsát (függetlenül a jóságától, hűségétől, szorgalmas munkálkodásától), azt pedig, hogy az Úr miként döntött valamely halandó sorsa felől, a mindenkori egyház felkentjei, hivatásos vezetői képesek interpretálni; következésképpen az egyházi vezető mégiscsak kiválasztott, még a pápai vezetésű hierarchikus katolikus egyházzal szembeszegülő, több egyenlőséget hirdető reformátor is, s kiválasztott minőségében közvetítő az isteni szándék és a halandók esélyei között.

Jézus épületes cselekedetei, példázatos beszédei oly mértékű szemantikai gazdagsággal ömlenek a mindenkori olvasóra, hogy abból némi intellektuális erőfeszítéssel és pedagógiai elszánt-sággal – képesek bármire, s annak ellenkezőjére is szelektív üzenetet előállítani. Klasszikus példa arra, miként lehet a *Szentírás* betű szerinti szövegével visszaélni, eme egymással felelő két (felületesen ismert) idézet: „*Aki velem nincsen, ellenem van*; és aki velem nem gyűjt, tékozol” (Mt 12:30); illetve: „*És monda Jézus: Ne tiltsátok el, mert aki nincs ellenünk, mellettünk van*” (Lk 9:50; Mk 9:39–40). A két – ellentétes tartalmú – kijelentés elhangzása pillanatában igencsak hasonló dramaturgiai helyzetben látható Jézus: a farizeusok szigorú szokásrendjétől eltérő – emberibb! – tudást közvetít tanítványainak, de az egymással szembeszegülő (ki)jelentéseket csakis a maguk szövegykörnyezetében, a tanítványokra irányuló gesztusok fényében lehetséges helyesen értelmezni. Mégis, mind a mai napig, jellemző módon sokkal sűrűbben hivatkoznak az „aki velem nincs, az ellenem van” feddő-büntető jelentésű üzenetére, mint a befogadóbb tartalomra. (Elég csak rákattintani az internet keresőjében a két idézetre: nagyjából 100:1 az arány.) Az utolsó vacsora idején és azután bekövetkezett események nyomán tehát roppant könnyű Pétert és Júdást az ismert ellentétes szerepkörökbe merevíteni, annál is inkább, mivel Jézus sorsának beteljesedését követően Péter azonnal a számára kijelölt státusban tűnik fel: átveszi a vezetést, korábbi gyáva megfutamodásához képest túlságosan is jó szervezőként és Júdásnak igencsak szigorú bírójaként lép fel – miközben kétszer is hangoztatja, hogy tulajdonképpen semmi más nem történt, mint amit az Emberfia jó előre kijelentett. „*Atyámfiai, férfiak – szól Péter a tanítványokhoz Jézus halála után, a Mesterétől máris eltérő hangfekvésben, a görög–római retorika modorában –, szükség volt betelni annak az írásnak, melyet megjövendölt a Szent Lélek Dávid szája által Júdás felől, ki vezetőjük lön azoknak, akik megfogták Jézust. [...] Mert meg van írva a Zsoltárok könyvében: legyen az ő lakóhelye puszta és ne legyen lakó abban. És: az ő püspökségét más vegye el*” (1 ApCsel 1:16,20).

Hogy valóban minden esemény egy magasabb rendű sztoikus megfontolás, *megírt és vállalt* demiurgoszi utasítás eredményeként következett be, azt a végső események Máté-féle változatában maga Jézus teszi nyilvánvalóvá: tudniillik saját bevallása szerint is hatalmában állna változtatni a bekövetkezendőkön. A Júdás közreműködésével megérkező fegyveresek és főpapok ellen az egyik tanítvány (mintegy igazolván, hogy a történet logikai szerkezetében az ő hűsége és szolgálatkészsége az árulóéval ellentétes), szóval, ez a tanítvány kardot ránt, az Emberfia azonban előbb – a Rá jellemző sajátos bölcsességgel, példázat által – kioktatja, „*Tedd helyére szabályadat; mert akik fegyvert fognak, fegyverrel kell veszniök*”, majd a maga végtelen, Istentől eredő hatalmát bizonyítja, olyképpen, miszerint azt is megengedheti magának, hogy az *emberiség érdekében akár ne éljen ezzel a hatalommal*: „*Avagy azt gondolod-é, nem kérhetném most az én Atyámat, hogy adjon ide mellém*

többet tizenkét sereg angyalnál? De mi módon teljesednének be az írások, hogy így kell lenni?" (Mt 26:52–54) Másutt derül ki, hogy ez a hűséges, de túlbuzgó tanítvány éppenséggel Péter. János (aki a történet végső aktusait narratológiaiilag a legrészletezőbben és – azoktól az exegétáktól eltérően, akik János evangéliumát a legelrugaszkodottabbnak tartják, meglátásom szerint – talán a legkonzekvensebben dolgozta ki) nevesíti is őt mint a Mester legelszántabb védelmezőjét, s ezzel együtt Jézus elkerülhetetlen áldozatát: „Monda azért Jézus Péternek: Tedd hüvelyébe a te szablyádat; avagy nem kell-é kiinnom a pohárt, amelyet az Atya adott nékem?” (Jn 18:11) A legkifejezőbb azonban az a tömör leírás, melyben Lukács bizonyosságát adja: Jézusnak a végzetes kimenetelű helyzetben is hatalmában állna bármilyen szintű csodatevés, (a többi evangéliummal összeolvasva:) akár a farizeusok rosszindulatától és a rómaiak fegyvereitől a győzedelmes megmenekedés: „És közülök valaki megvágá a főpap szolgáját, és levágá annak jobb fülét. Feelvén pedig Jézus, monda: Elég eddig. És illelvén annak fülét, meggyógyítá azt” (Lk 22:50,51).

Akkor hát Székely János valami olyan felismerésre tett szert a *Biblia* olvasása közben, amivel a teológusok akkoriban nem (sem) mertek szembenézni. Halála után egykori hadapródiskolai társa, a sebészorvos és barátjától eltérően mélyen istenhívő Vass-Eysen Ervin mesélte, hogy a bibliaórák után nagy vitákba bonyolódtak a világ isteni teremtségeinek kérdéskörében, s a jövőndő író, folyton kételyekkel küszködve és a ráció felől közelítve, már akkoriban felvetette annak lehetőségét, miszerint Júdást az utókor, vagyis az egyház példastatuáló érdeke alázta az áruló örök allegóriájává, esetleg éppen Jézus (gyanítható?) szándéka ellenére. Aztán a fiatal (szinte még gyerek) katonák folyamatos visszavonulása, menekülése a háborús Európán keresztül, a végső vereség, az új román hatalom és az újabb kisebbségi helyzet Romániában – mindez megérlelhette azt a Jézus körüli események példájából is adódó következtetést, hogy a hatalomgyakorlásnak egyetlen – emberileg elfogadható – módja van/volna: *a nem cselekvő hatalom*. A világtörténelemben tehát, Székely János dramaturgiája szerint, ezt példázza Jézus sorsa: „Cselekedném, és nincs mit. Szörnyű annak, barátaim, akinek eldőlt már a sorsa.” Későbbi drámáiban és elbeszéléseiben ennek a viselkedésmintának a legkülönbözőbb emberi változatai jelennek meg, s mind kiúttalan, abszurd helyzetbe vagy tragédiába torkollnak.

A *Profán passió* szerzője még nem ismerhetett egy sor apokrif iratot, legkevésbé a *Júdás evangéliumát*, márpedig ezek az iratok szokatlan gondolatokat ébreszthetnek az olvasókban – nem, nem Jézus világtörténelmi szerepével kapcsolatban, hiszen, sajátos módon, az ő jelentőségét kétezer év alatt jószerint semmiféle szemléletváltás nem ingatta meg, hanem: a tanítványok, különösen Júdás és Péter egymáshoz, a Mesterhez és az utókorhoz viszonyított viselkedésmintáit tekintve. De ha nem is tudnánk semmit másfajta evangéliumok, Jézus munkásságával kapcsolatos egyéb iratok létezéséről, a kanonizált *Szentírás* egymaga is színesebb, mondhatni, emberibb jellemeket mutat be Jézus környezetében, mint azt a szóbeli és vizuális sémák kimerevítették. Aki tanított már valaha, végzett csoportfoglalkozást, évtizedek alatt eljuthatott a felismerésre: tíztagúnál kisebb csoport nem elég ütőképes, alacsony létszám mellett az együttműködő kreativitás nehezebben mozdul meg, húszt fölött pedig azért nem működik kifogástalanul egy közösség, mert általában megkezdődik a „klikkesedés”, egymás ellen áskálódó kis érdekszövetségek alakulnak ki, és elindul a bomlás. Következésképpen eszményi, Jézus esetében zseniális a tizenhárom létszám: minden egyes tanítvány őrizheti szuverén egyéniségét, tekintetét zavartalanul és tökéletes bizalommal a Mesterre függesztve, aki a feladatokat csaknem mindig arányosan, háromtagú kis csoportok (ritkábban a kor templomi szolgálatának megfelelően két küldönc) részére osztja ki, ezáltal biztosítva az ekvivalencia elvét. Ahogyan a közösségi kohézió fokozatosan megbízhatóbbá válik, bizonyos rituális alkalmak lehetőségeivel élve, tapintatosan – az egyének érzékenységének megbántása nélkül – kezdi el a szelekció műveletét, kijelöli az utókor számára a példázatos szerepköröket; elsőként pozitív világtörténelmi töltéssel a Péterét, később, a drámai feszültség katartikus pillanataiban s negatív jelzéssel a Júdását. Létezik ugyan, s újabban terjed az az elképzelés, miszerint a Mester által létrehozott, tizenkét tanítványból álló, viszonylag homogén csoport csupán az evangélisták utólagos (re)konstrukciója, elsősorban a Feltámadás után Jézussal történt találkozások hitelesítése céljából (esetleg az ószövetségi tizenkét törzs emlékezetét erősítő misztikus számként). Csakhogy ennek ellentmond a tanítványok mérhetetlen ragaszkodása a Jézus által eszményivé tett csoportlétszámhoz: Júdás kiiktatása után két, emberi mércével tekintve azonos értékű jelöltjük van a helyére. „Állatának elő kettőt, Józsefet, ki hivatik Barabásnak, kinek mellékneve Justus vala, és Mátyást”, és sem-

miféle gondot nem jelentene mindkét kiváló személyt közösségükbe vonni, veszélyes munkájukat is könnyítendő, ők azonban csak aggályoskodnak, végül is sorsot vetnek, „és esék a sors Mátyásra, és a tizenegy apostol közé számláltaték” (ApCsel 1:23–26 – egy tartalmilag pontosabb német fordítás szerint: „und er wurde zugeordnet zu den elf Aposteln”, magyarul: „besoroltatott a tizenegy apostol mellé”).

Közismert, hogy a galileai halász eredeti, természetszerűen viselt neve Simon, és abban minden evangélium megegyezik, hogy maga Jézus jelöli ki a nagy feladatra, mégpedig egy megkülönböztető jelző segítségével, amely a későbbiekben nevének részévé, s ezáltal személyiségének attribútumává válik. A latin fordítások révén Petrusnak, magyarul Péternek hangzik, de Jézus az arámi 'Kéfás' kifejezést használta, és elképzelhető, hogy a sivatagos, homokszemcsés, de lenyűgözően változatos környezetben az egyszerű halászok, fizikai erejükkel dolgozó tanítványok számára a 'Kéfás' valami több, de legalábbis más jelentést hordozott, mint mai tudatunkban a latinból fordított 'kőszikla'. Lehetséges, hogy kiválasztása – amiként predestináció-tanában Kálvin győzködi alattvalóit – a „maga jótetszése”, hogy ne mondjam, isteni szeszélye alapján történt, ha azonban hiszünk Jézus szociálpszichológiai érzékenységében, akkor talán ésszerű a predestináció. Ugyanis Simon Péter az, aki a Mester kérdésére („Engemet... kinek mondanak az emberek?”) a sokféle, de mind történelmi jogfolytonosságot tükröző válaszlehetőséghez képest az egyedül újszerű, eredeti és megértést tanúsító feleletet adja: „Te vagy a Krisztus, az élő Istennek Fia.” Péter tehát nem ötletszerűen, „jótetszés” alapján, hanem különleges érdeméért, kiemelkedő szellemi képességeiért kapja megbízatását, amely a történet üzenete szerint kevésbé dicsőség, mint amennyire nyomasztó felelősség: „...mondom néked, hogy te Péter vagy, és ezen a kősziklán építem fel az én anyaszentegyházamat... És néked adom a mennyek országának kulcsait” (Mt 16:13–19).

Igen ám, de szegény Péter teljesen felkészületlen volt a nyomasztóan súlyos feladatra, és ő is ugyanúgy beteljesíti a jellembeli gyengeségéhez fűzött jóslatot, mint Júdás. Minden teológiai etika, avagy papi igazságérzet arra hivatkozik: az árulásra vonatkozó eleve elrendelés (Júdás esetében) *nem ment fel az árulás bűne alól*. És lehet is Jézus szavaira hivatkozni: „...jaj annak az embernek, aki az embernek fiát elárulja; jobb lenne annak az embernek, ha nem született volna” (Mk 14:21). Néhány gondolatfutamnyi idővel később pedig Péter bűnét is megnevezi, mondhatni, kijelöli a Mester: „...ma, ezen az éjszakán, mielőtt a kakas kétszer szólana, háromszor tagadsz meg engem” (Mk 14:30). És minden az elrendelésnek megfelelően történik, Péter, a kőszikla annak rendje és módja szerint egymás után többször is elárulja, megtagadja az Emberfiát, nem is akármilyen óvatoskodva, hanem annak az embernek az elszántságával, aki a személyes érdekeiért hajlandó gyávaságát bátornak mutatott hazugsággal álcázni: „Ő pedig kezdte átkozódni és esküdni, hogy: Nem ismerem azt az embert, akiről beszéltek” (Mk 14:71).

(AZ ÁRULÓSZEREP ARCHETÍPUSAI)

Ugye, kezd már gyanússá válni a helyzet? Adva van a történetben két áruló, szinte versengenek egymással, melyikük ártson többet a Mesternek, akinek néhány órával korábban örök hűséget fogadtak; a lényeg tehát, hogy mindketten nagyon gyorsan elárulják őt. Csakhogy egyikük, Júdás, akinek a Mester tudtával „az ördög belesugallta már... a szívébe, hogy árulja el őt” (Jn 13:2,3), nyomban (legalábbis az evangéliumok többségében) meg is bánja tettét, levonja a konzekvenciákat, „eldobván az ezüstpénzeket a templomban, eltávozék, és elmenvén felakasztá magát” (Mt 26:5); s fennmaradt mint az árulás allegóriája. A másik, Kéfás, a kőszikla Jézus feltámadása után valamiféle új identitást vett fel, láthatóan nem kevés lavírozás után sikerült beilleszkednie a korábban felajánlott szerepkörbe, s mi tagadás, szimbolikus mivoltában a keresztény egyháztörténet egyik legnagyobb földi karrierjét futotta be. Csupán azért az egyik, s nem nyilvánvalóan a legnagyobb karrier ez, mert az egyház – evilági érdekeltsegei szerint – hol Szűz Máriát, hol Pált vagy egyik-másik szentet magasztatja fennebb. Maga a *János evangéliuma* is olyasmiről tanúskodik, hogy a szent történéseket, bizony, emberek jegyezték le, a tanítványok emberként viselkedtek, és már a Mester földi életében elkezdődött a burkolt rivalizálás az elsőbbségért, valamiféle kiszorítósi-játék is fel-fellobbanhatott, mert az a látszat, mintha többen összefogtak volna Júdás ellen. Miután a történetmondó szerint Jézus bejelenti az elkerülhetetlen prófétai jóslatot, „bizony mondom néktek, hogy egy ti közül-

letek elárul engem”, a tanítványok gyanakodva kezdik egymást vizslatni, de ketten közülük mintha erősebb érdekszövetségre lépnének: az egyik „a Jézus kebelén nyugszik vala, akit szeret vala Jézus” (ugyanaz, aki majd az evangélium utolsó soraiban, a Feltámadás után Jézus nyomdokát követve, Péternek elébe vág haladtában [Jn 21:21–25], akárha maga az elbeszélő, János evangélista), Simon Péter ezért vele együttműködve igyekszik megtudakolni, kit jelölt meg Ő az árulás feladatára. Az érdeklődő pedig igencsak bizalmas helyzetben van, „Jézus kebelére hajolván”, s ebben a meghitt pózban ül Mester és egyik tanítványa, miközben „bemártván a falatot, adá Iskáriótes Júdásnak... És a falat után akkor beméne abba a Sátán” (Jn 13:21–27). Ha a *Biblia* történéseit világias nyelvre merném lefordítani, azt mondanám: néhány kiváltságos tanítvány részéről ugyancsak összeesküvés-íze van ennek a furcsa beavatási jelenetnek. Egyszóval, Júdásnak a kanonizált evangéliumokban is legalább olyannyira penetráns áldozat-, mint amennyire árulószaga van.

Akad tehát itt néhány apró, de nehezen feloldható ellentmondás. A Sátán elég gyakran keresztbe tesz az Úr kedvenceinek, s így közvetve magának az Úrnak is, ami arra enged következtetni, hogy az Úr nem abszolút mindenható. A teológia többféleképpen magyarázza ezt a némiképp szembeötlő tény, sok ezer oldal íródott ennek érdekében, racionálisan azonban nem lehetett a kérdést megoldani: ez az a pont, ahol a vallás azt mondja: ha hiszel, ezt nem firtatod, ha mégis firtatod, akkor tehát nem hiszel, s csupán vallásos tradicionalista vagy, esetleg kultúrprotestáns. Van olyan *Újszövetség*-exegézis, amely Júdás öngyilkosságát nem pusztán a döbbségtől való megbánás gesztusaként értelmezi, de olyan hatalmas egyháztörténeti összefüggésbe helyezi, miszerint ezáltal (és a jutalomként kapott pénz elhajításával) mintegy visszavonja a szanhedrinhez eljuttatott vádjait, és bizonyos értelemben önmaga áldozatának értékét növeli; árulásával és Jézus törvény elé állításával ugyanis éppenséggel arra a messiási cselekvésre akarta kényszeríteni a Mestert (életét áldozni az emberiségért), amit minden tanítvány és a csodálók tömege (valamilyen ki nem mondott, megfogalmazatlan módon) elvárt Tőle. Arra is érdemes utalni, hogy pusztán gyakorlatias szempontból, a történelmi helyzet aktualitását tekintve (a zsidók csupán a római hódítók kegyelméből élhetnek) Kajafás érveinek is van logikai alapja: „Ti semmit sem tudtok. Meg sem gondoljátok, hogy jobb nekünk, hogy egy ember haljon meg a népért, és az egész nép el ne vesszen” (Jn 11:49–50).

Magyarán, szegény Júdás mindenképpen törvényszegést követ el: ha nem árulja el a Mestert, a próféták jóslatát/parancsát tagadja meg – ez a nagy bűne; ha elárulja a Mestert, akkor természetesen az új, szeretetelvű parancsolatot, az erkölcsi törvényt szegi meg. Íme, a világ legszerencsétlenebb sorsú embere!

Talán nem véletlen, hogy Júdás árulását a legrezsletesebb látványszerűséggel az a János írja le, akinek szerzősége körül máig tart a vita, és aki szinte az irodalomra jellemző játékszerűséggel önmagát (az elbeszélőt) sejtelmesen Jézus kedvezményezett tanítványaként tünteti fel; aki hihetetlenül modern narratológiai fordulattal, fikció és valóság határán lebegve zárja a Nagy Történetet: „Ez az a tanítvány, aki bizonyosságot tesz ezekről, és aki megírta ezeket, és tudjuk, hogy az ő bizonyosságtétele igaz” (Jn 21:24). Ám ugyancsak ő az, aki leghatározottabban állítja: Jézus tudta „mindazt, ami reá következő vala” (Jn 18:4). Jánossal ellentétben azonban Pál – Jézus elfogatása kapcsán – sehol nem említi Júdást mint árulót. (Márpedig ha Krisztus követői közül valakinek volt tapasztalata bűnök és bűnösök utáni nyomozásban, leleplezésben és büntetés-végrehajtásban, az Saul.) Mindenesetre a bűnös előzetes kijelölése, megnevezése, majd ennek következményeként örök bűnhődésre ítéltése: csaknem olyan nagyságrendű paradoxon a *Bibliában*, mint a fentebb említettek vagy mint Jézus Dávidtól való származtatása. Máté nagyon tudatosan megkomponált genealógiai táblázattal indítja evangéliumát, a jézusi történetet remek logikával kapcsolja az ószövetségi előzményekhez azáltal, hogy Józsefet Dávidtól, az eljövendő Megváltó ősatyjától eredezteti. Dávid 41. zsoltára utal utódjának, a Megváltónak árulás által beteljesülendő sorsára: „Még az én jóakaróm is, kiben bíztam, aki kenyeremet ette, fölemelte sarkát ellenem. / De te Uram, [...] kedvelsz engem, ha ellenségem nem ujjong felettem. / Engem pedig feddhetetlenségemben támogatsz, és színed elé állatsz mindenha.” Máté pedig ehhez a végzetes sorshoz, magához a VÉGhez komponál lenyűgöző kezdetet. Mária, még mielőtt fent nevezett Józsefnek hitese feleségévé lett volna, „viselősnek találtaték a Szent Lélektől”, és minden további esemény az új, keresztény erkölcs szellemében következik be, a férj tisztességes, ezért titokban távolítaná el magától feleségét, az Úr azonban idejében figyelmezteti – egyszerre prófétai származására, az ebből következő felelősségére és az üdvösségtörténet általa (is) bekövetkezendő katartikus fordulata: „József, Dávidnak fia, ne félj

magadhoz venni Máriát, a te feleségedet, mert ami benne fogantatott, a Szent Lélektől van az. [...] és nevezd annak nevét Jézusnak, mert ő szabadítja meg az ő népét annak bűneiből” (Mt 1:17–25). Máté ily módon egyetlen, kifogástalan logikai levezetéssel megvalósítja az üdvösségtörténet legmegrázóbb logikai paradoxonát: a Megváltót Mária szülte, apja, testi-lelki-szellemi lényének életre lehelője a Szentlélek, mégis – a születésében semmiféle szerepet nem játszó – József ősapjának, Dávidnak a prófétai küldetését teljesíti be. Az emberi történelem mindmáig *legcsodálatosabb* eseménye, üdvtörténeti fordulata egy monumentális (*mentális*) paradoxon eredménye, ami épp ezért azóta is folyamatosan, szakadatlanul generálja az emberi lét abszurd ismérveit.

Jézus elfogásakor többé-kevésbé minden tanítvány gyáván viselkedik, tehát mindannyian érezhetnek bűntudatot. Azáltal azonban, hogy Júdás teljes egészében magára veszi az árulás bűnét, s megteremti a történelem első nagy bűnbak szerepét: felszabadítja a többi tanítványt a bevallandó bűntudat nyomása alól, a tudat alatt mégiscsak pangó önvád viszont – most már a Megváltó személyes, kohézióteremtő energiáinak hiányában – valamely új típusú közösségi erőteret hoz létre, a közös szégyen delejező körét, és intenzív cselekvésre készíteti az agilisabb követőket, akik mindedig jobbára csak hallgatták, szívták magukba az újfajta tudást. És pillanatok alatt megszervezik önmagukat, útnak erednek, és elkezdődik a szeretet vallásának példátlanul agresszív terjesztése, újabb ellentmondást generálván: a „szeresd a te Istenedet teljes szívedből” és „szeresd felebarátodat, mint magadat” filantrópiája expanzív világhódító erőfitogtatással is társul.

Nem tudom, mi játszódott le a tanítványok zárt körében és az egyének lelkében a Feltámadás bizonyosága után, földi ember bizonyára nem is tudhatja, de a szövegek tanúsága szerint egyszerre mozdul meg a méltánylandó közös cselekvés, és kezdődik el annak a csodálatos kohézióknak az átváltozása, amelyet egyedül Jézus teremthetett meg. Péter és Jakab, vagyis a valódi, autentikus tanítványok levelei nem sziporkázó elmésségükkel, nem újszerű hiterjesztő módszerek alkalmazásával tűnnek ki, hanem a krisztusi tanítások hű és meggyőződéses közvetítésével. Péternél még szó sincs abszurditásig feszített predesztinációról, hanem megszolgált érdemeikről és a kölcsönös szeretet elvéről: „...*Atyának hívjátok őt, aki személyválogatás nélkül ítél, kinek-kinek cselekedete szerint*”; „Lelketeket az igazság iránt való engedelmisségben képmutatás nélkül való atyafiúi szeretetre tisztítván meg Lélek által, egymást tiszta szívből és buzgón szeressétek” (I. Péter 1:17; 22) – visszhangozza őszintén a Mester gondolatait, és ez az egyszerűség mégis lenyűgözőbb, mint a „szere-tethimnusz”, amelyet Pál majd oly pompázatos pátosszal, kiemelkedő retorikai és szofisztikai képességekkel nyújt át az utókornak. Ez a Péter (nem a későbbi, középkori egyházé) egyszerű, tiszta lélekkel a jézusi viselkedést és morált közvetíti: szavait őszinte példázatként, jó szándékú útmutatásként, nem büntetési eszközökkel erősített törvényként kell érteni. Persze, akarnokok a legtisztább szentségből, Péter idézett mondataiból is tudnak cikkelyt faragni és tüzet csiholni az eretnek máglyáihoz. Az én egyháznak nevet is adó alapító atyja, Kálvin nálam ezerszer jobban ismerte a *Bibliát* és kommentárjait (hiszen csak azokkal foglalkozott egész életében), de úgy olvasott, ahogyan neki tetszett, és neki úgy tetszett, hogy abból, amit a maga esze szerint megértett, szíve szerint leginkább Pál apostol levelei és utasításai nyomán, mindjárt törvénycikkelyt is alkosson. Jézusnak Péter által a fentebbi módon interpretált szavaiból Kálvinnál az *Institutio* a XIX/1. fejezetének III.22.7 cikkelye támad: „Amikor Krisztus kijelenti, hogy tudja, kiket választott, akkor az emberiség egy különös fajtájára gondol (speciem aliquam), melyet nem erényeinek minősége, hanem a menynei rendelés különböztet meg” – követi, bár sajátos logikával, a jézusi mintát. Saját, vitát nem tűrő konklúziója már lehet akár ellentéte is a *Biblia* szellemének, mert azt az apostolok reá, Kálvinra vetülő tekintélye megszilárdítja: „Ebből arra következtethetünk, hogy senki sem tűnik ki saját erejéből vagy szorgalmából, mivel Krisztus önmagát teszi meg az elválasztás szerzőjének”, mégpedig esetünkben Kálvint használva eszközként vagy épp végrehajtóként...

Mert ahhoz, hogy a jézusi-emberi példaadás majd tanítható szabály- és dogmarendszerrel váljon, szükség van egy más típusú személyiségre, aki erőt, tudatosságot, újszerű gondolatokat, de akarnokságot is visz a közösségbe, s ezzel gyorsabban élesztő gyógyírrá, hatékonyabbá teszi a Mester hagyatékát, és ugyanakkor megkezdi a bomlasztást is. Magyarán, szükség van a neofitára, aki bizonyítási kényszere miatt mindenben különb akar lenni a valódi tanítványoknál. „És elismer-vén a nékem adatott kegyelmet, Jakab és Kéfás, meg János... bajtársi jobbukat nyújták nékem és Barabásnak” – hangzik az öngazolás (Gal 2:9), de mindeközben nem tudja elfojtani szakadatlan fanyalgását a többség, különösen Péter iránt, s ha netán valaki utalni merészelne Pál korábbi felada-

tára (miszerint teljes elszántsággal üldözte Jézust), annak számára a legváltozatosabb ellensúlyozó és nagyon indulatós retorikai műveleteket mutatja be: „Nem vagyok-é apostol? Nem vagyok-é szabad? Nem láttam-é Jézus Krisztust, a mi Urunkat? [...] de bizony néktek az vagyok, mert az én apostolságomnak pecsétje az Úrban ti vagytok. Ez az én védelmem azok ellenében, akik vádolnak engem. [...] Nincsen-é arra jogunk, hogy keresztyén feleségünket magunkkal hordozzuk, mint a többi apostolok is és az Úrnak atyjafiai és Kéfás?” (1Kor 9:1–5). A levél (ha az nem fiktív, tehát konkrét megszólítottja van) stílusával sokat elárul szerzője jellem típusáról, témájának főcsapása mellett a hátsó szándékáról. Pál valakikkel vitatkozik, valakiknek visszatámad, vagyis valamiféle vádak ellen védekezik. Emiatt sok benne az indulat, és ezért akar mindenáron az igazi apostoloknál látványosabb teljesítményt felmutatni. Származásánál fogva műveltebb, okosabb náluk, íráskultúrája fölényes, és a görög retorikában szerzett jártasságát teljes hevületével egy radikálisan új kultúra megteremtésének szolgálatába állítja; csakhogy a kulturális rend (szokásjog, viselkedés, emberek közötti viszonyok, szellemi és anyagi értékek stb.) mindig hatalmi játszma is. Pál tehát a kor egyik legfőbb tudásanyagát, a retorikát és a szofisztikát – talán akaratlanul – a kereszténység eszméjéhez csatlakozó hívek tudati manipulációjára használja fel. Az Isten-eszme iránti alázat, az engedelmisség Jézus tanításainak – mint a keresztényekre jellemző, domináns magatartásforma – az ő formális (de hamis) logikai levezetése szerint áthelyezhető a hétköznapok világi színterére. Főtétele: *„Minden lélek engedelmeskedjék a felső hatalmasságoknak; mert nincsen hatalmasság, hanem csak Istentől.”* Alttétel: *„És amely hatalmasságok vannak, az Istentől rendeltettek.”* Következtetés: *„Azért aki ellene támad a hatalmasságnak, az Isten rendelésének támad ellene, akik pedig ellene támadnak, önmagoknak ítéletet szereznek”* (Róm 13:1,2). Vagyis mindaz, ami Jézus környezetében a gyakorlatiasságtól elszakadó áhítat, megvalósult csoda, transzcendenciaélmény és önkéntes szolgálat volt, Pál praktikus munkásságában az Égből a földre hajított, lapos szolgálatelv lesz.

És ezzel bizony elkezdődik valami, amit az egyházban is, a világban is hatalmi harcnak nevezünk.

